

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2023 (LXI)
<https://doi.org/10.36770/bp.849>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Natalia Matorina*

Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Łuck, Ukraina /
/ Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0001-6012-5663

Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца

Artistic and National Identification of Bruno Schulz

Abstract: This article aims to analyze the artistic and national identification of Bruno Schulz, who, living in what is now Ukrainian Drohobych for nearly his entire life, was of Jewish origin and wrote in Polish and German, achieving considerable international renown. The research is dedicated to defining Schulz's national and cultural identity through ontologizing, systematizing, and theoretically generalizing information from scientific studies on Schulz. It summarizes various perspectives from established and emerging scholars, researchers from different fields, and admirers of Schulz's work, ranging from those questioning the possibility of defining Schulz's identity to those asserting his role as a universally celebrated artist with multiple national affiliations. The article provides a brief biographical overview emphasizing aspects related to the investigation's themes, discusses different approaches to the debated problem of Schulz's identity, and states the author's viewpoint. Schulz's identity is multifaceted: Ukrainian by birth and residence, Jewish by ethnicity, Polish and partly German by linguistic expression, and a world-class European artist by his contribution to and place within global and European culture and arts.

Keywords: Polish studies, Ukrainian studies, Jewish-Ukrainian-Polish relations, borderlands, Schulz studies, Bruno Schulz, European and global literary context.

* Natalia Matorina – kandydat nauk filologicznych, doktor habilitowany, pracuje na Wołyńskim Uniwersytecie Narodowym im. Łesi Ukrainki w Łucku (Ukraina), autorka m.in. artykułu *Catastrophic Motives in the Bruno Schulz's Works* (2023).

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

Бруно Шульц – це „людина, творчість і пам’ять про яку об’єднує представників майже з усіх країн світу. І це неймовірно важливий елемент суспільної пам’яті про минуле нашої частини Європи, про світ початку ХХ століття, який уже зник і вже ніколи не повернеться, але, на щастя, залишив багато пам’яток”.

Рафал Вольський¹

Імена митців єврейського походження, народжених на українських теренах, традиційно фігурують в історії літератури на їдиш, гебрейської, німецькомовної, польської, румунської, української та інших літератур. Єврейські автори з України (спільний складник) мають відмінні біографії та творчі кар’єри (відмінні складники), завдяки яким вочевидь потребують відповіді на питання „Чиїми письменниками вони є?”. У національних історіях літератур окреслену проблему вирішують по-різному. Літературознавці (і не лише) у різних країнах при визначенні національно-культурної ідентичності того чи того митця послуговуються різними критеріями. Так, в єврейській культурній традиції у пріоритеті етнокультурний критерій – єврейське походження митця й, відповідно, приналежність до єврейських традицій; в українській – мовно-географічний – мова написання творів і місце народження; в інших національних історіях літератур здебільшого домінантним є мовно-культурний критерій, підґрунтям якого є мовні й культурні контексти тощо.

Ізраїльські письменники й поети – митці єврейського походження – писали зазвичай на їдиш, івриті: Ш. Агнон (1888–1970) народився у м. Бучач, нині Тернопільська обл.; лавреат Нобелівської премії з літератури (1966), перший володар цієї відзнаки серед івритомовних та їдишомовних письменників; Х. Бялик (1873–1934) – с. Івниця, Житомирська обл.; поет, есеїст, перекладач та редактор, один із засновників новітньої літератури мовою іврит, писав також їдишем; М. Вінклер (1922–2014) – с. Путила, нині Чернівецька обл.; поет і перекладач; графік, скульптор; писав німецькою мовою та івритом; перекладав твори української, німецької та румунської літератур на іврит; П. Целан (1920–1970) – м. Чернівці; єврейський німецькомовний поет і перекладач; С. Черниховський (1873–1943) – с. Михайлівка,

¹ Див.: <http://surl.li/knqwe> [доступ: 17.12.2023].

Запорізька обл.; єврейський поет, писав івритом; двічі номінувався на Нобелівську премію з літератури (1935; 1937); Шолом-Алейхем (1859–1911) – м. Переяслав; письменник, драматург, один з основоположників сучасної художньої літератури мовою їдиш; також писав івритом та ін.

Загальновідомими авторами польсько-українського пограниччя є такі: Л. Бучковський (1905–1989) – народився в м. Броди, Львівська обл.; польський прозаїк, художник, графік, різьбяр; С. Вінценз (1888–1971) – с. Слобода, Івано-Франківська обл.; польський прозаїк, публіцист, дослідник культури; Ю. Вітлін (1896–1976) – с. Дмитрів, нині Львівська обл.; польський поет, прозаїк, есеїст, перекладач; Ю. Волошиновський (1898–1977) – с. Серби, Одеська обл.; польський прозаїк, поет, театральний критик; З. Гаупт (1907–1975) – с. Улашківці, Тернопільська обл.; польський прозаїк, публіцист, художник, архітектор; М. Гемар (1901–1972) – м. Львів; польський поет, драматург, сатирик, публіцист, перекладач та автор пісень; М. Дунін-Козіцька (1877–1948) – м. Одеса; польська письменниця; Я. Івашкевич (1894–1980) – с. Кальник, нині Вінницька обл.; польський поет, прозаїк, публіцист, громадський діяч; А. Кусьневич (1904–1993) – нині м. Самбір; польський поет, прозаїк; Г. Кшеменецька (1866–1930) – м. Городищі, нині Черкаська обл.; польська письменниця, перекладачка, громадська та культурна діячка; К. Макушинський (1884–1953) – м. Стрій; польський прозаїк, поет, фейлетоніст, театральний критик, автор творів для дітей; С. Помер (? –1941) – м. Борщов, Одеська обл.; польський поет, прозаїк, літературний критик, перекладач; Є. Стемповський (1894–1969) – м. Бердичів, Житомирська обл.; псевдонім Павел Гостовець; польський поет, публіцист, літературний критик, перекладач та ін. Усіх їх вважають польськими митцями, оскільки писали польською мовою і були пов'язані здебільшого з польською культурою, хоча всі є уродженцями України єврейського походження.

Р. Ауслендер (1901–1988; народилася у м. Чернівці) – німецько-австрійська поетеса, писала німецькою та англійською мовами; І. Вайсглас (1929–1979; м. Чернівці) – румунський німецькомовний письменник, поет, перекладач; твори підписував псевдонімом Іон Йордан; А. Гранак (1890–1945; с. Вербівці, Чернівецька обл.) – німецько-американський актор і письменник; Ю. Зойфер (1912–1939; м. Харків) – австрійський драматург, поет, журналіст; А. Маргул-Шпербер (1898–1967; м. Сторожинець, Чернівецька обл.) – румунський письменник, публіцист і перекладач; Й. Рот

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

(1894–1939; с. Броди, нині Львівська обл.) – австрійський письменник і журналіст; твори писав німецькою; М. Шпербер (1905–1984; смт. Заболотів, Івано-Франківська обл.) – німецький письменник, есеїст, соціальний психолог та ін.

Через певний „різнобій” щодо вирішення окресленої в розвідці проблеми в дослідницький простір пропонованої наукової розвідки потрапив всесвітньовідомий митець Бруно Шульц, який посідає почесне місце у світовому художньо-мистецькому просторі. Одним з основних питань сучасного шульцознавства, яке дотепер залишається дискусійним, є проблема визначення шульцологами чи пересічними читачами приналежності Бруно Шульца до конкретної національної літератури, зокрема польської, чи єврейської, чи української, чи німецькомовної тощо.

Так, 21 липня 2023 р. в Науково-технічній бібліотеці Національного університету „Львівська політехніка” відбулася лекція знаної шульцознавиці, авторки багатьох наукових розвідок, статей та виставок, присвячених Бруно Шульцу, Наталії Філевич „Бруно Шульц – письменник світової слави з Дрогобича”². У заключній частині лекції „Питання та відповіді” одним із перших від слухачів пролунало запитання щодо національної приналежності митця: чиїм письменником на сьогодні вважають Бруно Шульца – польським, українським чи єврейським? Як будуть ідентифікувати всесвітньовідомого митця послідовники й нащадки, зважаючи на сучасне трактування? Вочевидь проблема щодо національно-мистецької візитівки Бруно Шульца потребує окремого опрацювання.

Об’єкт дослідження – постать всесвітньовідомого митця, представника галицького літературного пограниччя Бруно Шульца, предмет – національно-культурна ідентифікація Бруно-Шульца – митця-універсаліста світового рівня.

Інформація національно-культурного спрямування трапляється практично в кожній як вітчизняній, так і зарубіжній науковій, науково-популярній, публіцистичній чи популяризаторській розвідці, присвяченій Бруно Шульцу. Це напрацювання Юрія Андруховича, Ольги Бомко, Ольги Веснянки, Тараса Возняка, Марти Галаджун, Катерини Гладкої, Леоніда

² Бруно Шульц (Schulz, Bruno) письменник світової слави з Дрогобича. Лекція Наталії Філевич, [в:] <http://surl.li/jrnmo> [доступ: 17.12.2023].

Гольберга, Дмитра Дроздовського, Дмитра Каневського, Анастасії Капралової, Малгожати Кітовської-Лисяк, Ірини Колодійчик, Степана Курпіля, Романа Малиновського, Юрія Мартиновича, Ендрю Мейера, Віри Меньок, Євгена Нахліка, Євгенії Нестерович, Андрія Павлишина, Владислава Панааса, Оксани Пеленської, Марка Порецького, Віталія Портникова, Юрка Прохаська, Магдалени Попель, Олександра Рудяченка, Єжи Свенха, Даріуша Сітковського, Петра Сіткевича, Анджея Суліковського, Олексія Сухомлинова, Наталки Філевич, Єжи Фіцовського, Віри Чопік, Гжегожа Юзефчука, Єжи Яжембського та багатьох інших. Такі вказівки бувають частіше пунктирними, рідше – більше розгорнутими. Але, як нам відомо, ґрунтовної узагальнювальної наукової студії з окресленої проблематики у світовому шульцознавстві дотепер немає, що є свідченням актуальності пропонованої статті.

Метою дослідження є визначення місця Бруно Шульца в мистецько-національній картографії завдяки онтологізації, систематизації та теоретичному узагальненню фактуальної інформації з наукових розвідок шульцівського спрямування. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) зібрати й систематизувати фактуальну інформацію щодо визначення приналежності Бруно Шульца до культурно-мистецького простору тієї чи тієї держави як знаними шульцознавцями, перекладачами, так і науковцями-початківцями чи пересічними пошановувачами митця; 2) узагальнити інформацію стосовно мистецько-національної ідентифікації Бруно Шульца; 3) схарактеризувати позицію авторки щодо вирішення окресленого в статті дискусійного питання про місце Бруно Шульца в науковому й науково-популярному культурно-мистецькому дискурсі тієї чи тієї країни. Мета й завдання статті зумовили застосування описового, історико-біографічного, порівняльно-історичного, соціологічного, генетичного методів дослідження.

Питанням національно-мистецької ідентифікації переймаються як знані шульцознавці з усього світу, так і дослідники-початківці з різних наукових царин, пошановувачі творчої спадщини Бруно Шульца й пересічні представники різних національностей, зокрема український письменник Роман Малиновський займається проблемою ставлення до Шульца, яке постійно змінюється, шульцознавця цікавлять питання: ким був Бруно Шульц у роки свого життя і ким став сьогодні – для світу, Польщі, України, єврейської

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

громади?³ Дослідник констатує й водночас запитує: „Бруно Шульц поєднував у собі нашарування образів. Він був **польським євреєм**⁴, який мешкав на **Галичині**: він був художником і письменником, учителем. То хто ж він, Шульц, насправді і де його місце в **національній** та професійній картографії?”⁵.

Отже, проблема шульцівської мистецько-національної ідентифікації виникла через те, що Бруно Шульц: 1) народився, провів майже все життя, а також загинув від кулі гестапівця в одному місці – **українському** місті Дрогобич, що на Львівщині; 2) за походженням – **галицький єврей**; 3) писав здебільшого **польською** мовою, окремі оповідки – **німецькою**; 4) ідентифікував себе **польським** митцем; 5) зображував зокрема **багатокультурну Галичину** – з одного боку, **український** проєкт, з іншого – полінаціональний, що у певний спосіб також створює труднощі для національної класифікації літературних традицій.

Пропонуємо стислу біографічну довідку з акцентуванням на тих моментах із життєпису і спадщини митця, які є дотичними до окресленої проблематики наукової розвідки.

Бруно Шульц народився в 1892 р. у нині українському місті Дрогобич. На той час географічно це була територія Австро-Угорщини, на периферії якої жив і творив митець. У галицькому Дрогобичі Бруно Шульц провів майже все життя і трагічно загинув у 1942 р. За часів Бруно Шульца Галичина як пограничні терени в історичному сенсі була епіцентром протистояння різних державних утворень. Це переважно єврейський, німецький, польський чи українсько-польський, радянсько-український „образи”. Саме в такому багатонаціональному місці творив Бруно Шульц – за походженням галицький єврей з полонізованої єврейської родини. Батьки Бруно Шульца практично не дотримувалися єврейських звичаїв, зокрема релігійних, а вели світський спосіб життя. Ріс Бруно в багатомовному середовищі: з родиною спілкувався переважно польською; вільно володів німецькою, що на час

3 Р. Малиновський, *Юрій Андрухович про Бруно Шульца: „Його понаднаціональність завжди буде випробовуватися політичною кон’юнктурою”*, [в:] *Korydor*. 6 березня 2019. Див.: <http://surl.li/jpngk> [доступ: 17.12.2023].

4 Далі по тексту статті виділення жирним курсивом національно-культурних іпостасей Бруно Шульца зроблені авторкою статті.

5 Ю. Андрухович, Р. Малиновський, *Паралельнокультурність*, [в:] *Посестри*. Часопис № 8. 19.05.2022. Див.: <http://surl.li/jkdec> [доступ: 17.12.2023].

його дитинства і юності була офіційною мовою Австро-Угорщини (зокрема мати Генрієта добре знала німецьку й читала в дитинстві синові німецькою Гете); із дрогобичанами спілкувався й русинською (українською), і їдиш. Найкращі оцінки під час навчання у Дрогобицькій гімназії імені короля Владислава Ягайла мав з польської мови й малювання. Значну частину прозових творів написав польською мовою, а відомі шульцознавці стверджують, що частина оповідок написана й німецькою. Так, загальноновизнаним є факт про те, що німецькою Бруно Шульц написав оповідання „Die Heimkehr” („Повернення додому”) для залучення іноземних читачів. Серед тих, кому письменник відправив текст оповідки, був Томас Манн. На жаль, співпраця між митцями не склалася, новелу вважають загубленою. Просопографічне шульцівське розмаїття неабияк вплинуло й на його особисту національно-мистецьку самоідентифікацію, і на формування світогляду, і на дослідницько-наукову культурно-національну ідентифікацію. Дискусії про національну мистецьку ідентифікацію Бруно Шульца почалися переважно після смерті митця. Його творчий доробок досліджують американці, євреї, іспанці, італійці, китайці, німці, поляки, словаки, угорці, українці, чехи, японці й багато інших науковців. Численні думки й погляди з цього приводу можна об'єднати чи класифікувати в кілька груп.

1. „Песимістичний” погляд⁶. Позицію певного кола дослідників оприлюднила в узагальненому вигляді чеська науковиця Люція Закопалова: „І досі не збагнути, і мабуть ніколи не буде можна точно визначити, ким Бруно Шульц є: чи він єврейський митець, чи польський майстер, адже писав польською, чи український митець, тому що народився в Дрогобичі, який є українським містом...”⁷. Вочевидь питання не з простих, але це, по-перше, зовсім не означає, що його не треба вирішувати чи не можна вирішити, дійшовши спільного знаменника, а, по-друге, „наразі вже не стільки важливо „приватизувати” Шульца, скільки зробити кожну із культур багатшою його іменем”⁸.

⁶ Як робочі терміни використовуємо найменування з переносно-образним семантичним наповненням.

⁷ Цит. за: О. Пеленська, *Бруно Шульц і Франц Кафка: далекі світи поруч*, [в:] *Радіо Свобода*. 20 липня 2012. Див.: <http://sur1.li/jnzig> [доступ: 17.12.2023].

⁸ К. Гладка, *Скалічений міф Бруно Шульца*, [в:] *Zbrucz*. 07.12.2020. Див.: <http://sur1.li/jrrhj> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

2. „Центристський” підхід. Одні дослідники вважають Шульца єврейським митцем, другі – польським, треті – українським тощо. Зокрема польські шульцознавці здебільшого презентують Бруно Шульца як **польського** письменника й художника, **польського** митця ХХ ст., найоригінальнішого творця **польської культури** ХХ ст. (Є. Фіцовський, В. Панас, Є. Яжембський, М. Кітовська-Лисяк, М. Попель, Є. Свенх, Д. Сікорський, П. Сіткевич, А. Суліковський та ін.), хоч, очевидно, що в наративній частині розвідок польських шульцологів ідеться і про єврейське походження Бруно Шульца, і про зв’язок із Галичиною, польсько-українським пограниччям, Україною тощо. Багато польських дослідників, зокрема Гжегож Юзефчук, студіюючи ту чи ту шульцівську проблематику, додають, що „митець є частиною світової культури”⁹. В українському бібліографічному покажчику читача також знайомлять з творами польського письменника і про польського письменника Бруно Шульца¹⁰. Про **українського** митця Бруно Шульца йдеться в розвідках Ю. Андруховича, І. Колодійчик, О. Пеленської, В. Портникова та ін., зокрема В. Портников акцентує: „Шульц своїм походженням – бодай територіально – **український** письменник, ... те загадкове місто, вулицями якого він прогулювався зі своїми героями, – Дрогобич”¹¹. Звичайно, спадщину Бруно Шульца можна прив’язувати лише до однієї традиції, але така мистецько-національна ідентифікація не буде повною.

3. „Поміркований” підхід. Характеризується комбіновано-національним – польсько-єврейський, польсько-український, єврейсько-український, польсько-єврейсько-український тощо – наповненням візитівки Бруно Шульца: **польський** (письменник, графік) **єврейського** походження (Т. Возняк¹²), **польський** письменник **єврейського** походження, який усе життя прожив у галицькому **Дрогобичі** (О. Рудяченко¹³), **польський** (письменник, художник,

⁹ Цит. за: У Дрогобичі відзначили 80-ті роковини смерті Бруно Шульца, [в:] *Całm Polskie Radio. Українська служба Новини*. 20.11.2022. Див.: <http://surl.li/jpxps> [доступ: 17.12.2023].

¹⁰ Бруно Шульц (1892–1942): бібліографічний покажчик, [в:] Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 210 с.

¹¹ В. Портников, *Червень, Шульц*, [в:] *Дзеркало тижня*, 22 червня 2001. Див.: <http://surl.li/jrqdv> [доступ: 17.12.2023].

¹² Т. Возняк, *Бруно Шульц. Повернення: есеї, переклади*, [в:] Львів, 2012. 218 с.

¹³ О. Рудяченко, *Бруно Шульц. Шарманник із цинамонового міста*, [в:] *Українформ. Мультимедійна платформа іномовлення України*. Див.: <http://surl.li/ivufw> [доступ: 17.12.2023].

графік) **єврейського** походження, який писав **польською** та **німецькою** мовами (М. Галаджун¹⁴), **єврейський** письменник, народжений у **польській державі** (К. Гладка¹⁵), **польсько-єврейський** художник і письменник (Е. Мейер¹⁶), **польський** письменник із **галицько-єврейським** корінням (Ю. Андрухович¹⁷) та ін. Саме такий підхід трапляється зазвичай у ЗМІ, на сайтах організацій, видавництвах у мережі Інтернет, на яких відвідувачів знайомлять із Бруно Шульцом – **польським** письменником і графіком першої половини ХХ ст., **євреєм** за походженням, який народився і все своє коротке життя провів у **Дрогобичі** (Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва¹⁸), **польським** і **галицьким** письменником і художником **єврейського** походження (сайт „Polskie Radio / Українська служба Новини”¹⁹, Вікіпедія²⁰), **польським** письменником **єврейського** походження (сайт „Читомо”²¹); **польсько-єврейським** письменником та художником із **Дрогобича** (сайт „DW”²²) тощо. Аргументовано обґрунтував такий підхід український науковець, літературознавець Євген Нахлік: „Бруно Шульц як мистецький феномен **належить трьом народам – польському, єврейському та українському. Етнічний єврей**, він обезсмертив себе в літературних текстах, написаних **польською мовою**, і в них, а також у малярських творах обезсмертив не лише свій рідний, а й загалом містечковий світ **Дрогобича**. Це також наш **вітчизняний митець**, який **творив в Україні** й, зокрема, **для України**. І нині його **творчість єднає наші народи** – у вшануванні його пам’яті, у пізнанні, вивченні та популяризації його спадщини, у пошуках у ній відповідей на одвічні

14 М. Галаджун, *Дрогобицький Бруно Шульц*, [в:] *We love ua*. Див.: <http://surl.li/jrwqc> [доступ: 17.12.2023].

15 К. Гладка, *Скалічений міф Бруно Шульца*, [в:] *Zbrucz*. 07.12.2020. Див.: <http://surl.li/jtrrhj> [доступ: 17.12.2023].

16 Цит. за: *The Time: Кому належить Бруно Шульц?* [в:] *Кореспондент.net*. 10 липня 2001. Див.: <http://surl.li/kjjuh> [доступ: 17.12.2023].

17 Цит. за: Р. Малиновський, *Юрій Андрухович про Бруно Шульца: „Його понаднаціональність завжди буде випробовуватися політичною кон’юнктурою”*, [в:] *Korydor*. 6 березня 2019. Див.: <http://surl.li/jpngk> [доступ: 17.12.2023].

18 Див.: <http://surl.li/hgql0> [доступ: 17.12.2023].

19 Див.: <http://surl.li/jpxps> [доступ: 17.12.2023].

20 Див.: <http://surl.li/hgkxz> [доступ: 17.12.2023].

21 Див.: <http://surl.li/jpnor> [доступ: 17.12.2023].

22 Див.: <http://surl.li/iyvxxv> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

загадки буття, в осмисленні разом із Шульцом філософсько-екзистенційних проблем”²³. І польські депутати Сейму переконані в тому, що знакова постать і прозові й образотворчі твори Бруно Шульца можуть стати відправною точкою для розмов про **польсько-єврейсько-українські** взаємовідносини²⁴.

Потрійний союз – **українсько-польсько-єврейський** – унаочнює надпис трьома мовами на меморіальній дошці будинка у **Дрогобичі**, де жив і творив Шульц (вулиця Юрія Дрогобича, 12):

українською	польською	івритом
В цьому будинку в 1910–1941 роках жив і творив видатний єврейський художник і письменник майстер польського слова [вид. авт. – Н. М.] Бруно Шульц (1892–1942)	W tym domu w latach 1910–1941 mieszkał i tworzył wybitny żydowski malarz i pisarz mistrz słowa polskiego Bruno Schulz (1892–1942)	בשנות 1910–1941 צייר ויצר גר יהודי מפורם וסופר גדול, שכתב בשפה פולנית שולץ ברונו (1892–1942)

Отже, дотепер різні країни виборюють право вважати Бруно Шульца „своїм”. Вочевидь, що найпоширенішими є три претензії на Шульца: насамперед Бруно Шульца вважають „своїм” чи хотіли б мати за свого поляки, євреї та українці²⁵.

Першими повернули Бруно Шульца до світового культурно-мистецького простору після повоєнного забуття поляки: „... справжнє велике життя

²³ Є. Нахлік, *Бруно Шульц – незвичайний і впізнаваний*, [в:] Zbrucz. 14.07.2022. Див.: <http://surl.li/jrudq> [доступ: 17.12.2023].

²⁴ О. Шиманський, *Немає пророка...*, [в:] *Україна молода*. 08.08.2012. Див.: <http://surl.li/kmygv> [доступ: 17.12.2023].

²⁵ Трапляються й інші твердження, як-от: „Оскільки він [Бруно Шульц – доп. Н. М.] писав польською та німецькою мовами, то Польща й Німеччина борються за право вважати його своїм митцем, а з огляду на те, що він був євреєм, Ізраїль також зараховує його до своїх кращих творців. Лише Україна, на землі якої він жив і довоєнний побут якої описував, не претендує на Шульца. Представники ізраїльського інституту «Яд-Вашем» нахабно і майже безперешкодно ... у травні 2002 року викрали у Дрогобичі та вивезли до Ізраїлю п'ять настінних фресок Шульца”. О. Шиманський, *Немає пророка...*, [в:] *Україна молода*. 08.08.2012. Див.: <http://surl.li/kmygv> [доступ: 17.12.2023].

Бруно Шульца скрізь, де його ім'я щось означало і щось значило, почалося з різною відстанню і в різній послідовності допіру *post mortem, post bellum*: насамперед у повоєнній і постсталіністській Польщі від 1956 р., цій найвільнішій і найвільнодумнішій країні поневоленого соціалістичного табору”²⁶. Пізніше Шульц „з’являється” в Ізраїлі, Франції, Німеччині, Сполучених Штатах, Україні, а потім і в решті світу.

Позицію Польщі, польських шульцологів і пересічних поляків унаочнює визначення національної приналежності Бруно Шульца, розміщене на сайті Польського інституту в Києві (Instytut Polski w Kijowie): ідеться про Бруно Шульца, **польського** письменника й художника **єврейського походження з Дрогобича**, якого, разом з Гомбровичем та Віткевичем, сприймають як одного з найоригінальніших **польських** митців міжвоєнної пори, а також феноменом, народженим у **мультикультурному середовищі Галичини**²⁷.

Євреї домінантою національної ідентифікації Бруно Шульца вважають його походження з **галицьких євреїв**, а вже на цьому тлі підтримують визначення митця як **польського** письменника. Так, «Електронна єврейська енциклопедія» містить 122 статті, присвячені єврейським за походженням літературознавцям, письменникам, журналістам та ін., кожен з яких має свою мистецько-національну спеціалізацію, зокрема Бруно Шульц – **польський** письменник і художник²⁸.

Найбільше дискусій, навіть баталій трапляється при визначенні українськості Бруно Шульца: основним аргументом на користь ненадання митцеві статусу українського митця є констатація факту проживання Бруно Шульца на території України – до того ж в історичному сенсі не завжди й не лише України – як недостатньої підстави для такого узагальнення, але Бруно Шульц – галицький митець (із цим погоджуються майже всі), а Галичина, без жодних сумнівів, – це культурний (і не лише) **український** феномен. Саме це, зокрема, за слушним твердженням Ю. Андруховича,

²⁶ Ю. Прохасько, *Під верхніми верствами*, [в:] *Український зріз*. 16 лютого 2023 р. Див.: <http://surl.li/jrvja> [доступ: 17.12.2023].

²⁷ 125 років від дня народження Бруно Шульца, [в:] *Польський інститут у Києві. Новини*. 12 липня 2017 р. Див.: <http://surl.li/jrqb> [доступ: 17.12.2023].

²⁸ Шульц Бруно, [в:] *Електронна єврейська енциклопедія*. Див.: <http://surl.li/jzpee> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

робить Бруно Шульца в певний спосіб українцем, митцем, який належить українській культурі. Зрозуміло, що не лише українцем, але серед інших національно-культурних іпостасей обов'язково – українцем. Справжній митець не може творити без орієнтації на ті умови й ту дійсність, де формувався як творча особистість. Галичина кінця XIX – першої половини XX ст. – це ті терени, те оточення, той особливий галичанський клімат, у якому народився, жив і творив непересічні художні й образотворчі мистецькі шедеври знаній у всьому світі дрогобицький геній Бруно Шульц.

На жаль, на державному рівні взаємовідносини *Україна ↔ Бруно Шульц* суттєво відрізняються від аналогічних стосунків *держава ↔ митець*, наприклад, у Польщі чи Ізраїлі. Як не сумно, але потрібно констатувати: „... для євреїв, які давно вже не спілкуються мовою, якою писав польський письменник Шульц, його творчість залишилася частиною самоусвідомлення... І для поляків, які знайшли так і не встановлений у Дрогобичі бюст Шульца десь у сховищі, – також... А для нас [для українців – доп. авт. – Н. М.]? Для нас Бруно Шульц – просто якийсь єврей, який малював щось незрозуміле і, до того ж, писав польською мовою...”²⁹. Сказано достатньо жорстко ще у 2001 р. На щастя, автор продовжує: „Можливо, ми виявимося здатними усвідомити Україну як багатокультурну державу, як місце, де зустрічались народи і виникали справжні феномени культурного співіснування”³⁰. Дійсно, ситуація на сьогодні змінюється на кращу, трапляються нові й нові позитивні зміни в українському шульцівському дискурсі різновекторного фахового спрямування (літературному, образотворчому, освітянському тощо). „Шульц повертається в Україну”, можливо, для палких прихильників митця не так швидко, як хотілося б, але позитивні зміни очевидні³¹.

²⁹ В. Портников, *Червень, Шульц*, [в:] *Дзеркало тижня*. 22 червня 2001. Див.: <http://surl.li/jrqdv> [доступ: 17.12.2023].

³⁰ Там само.

³¹ Задля об'єктивності нагадаємо слова Леоніда Гольберга про те, що понад три десятиліття тому почалося повернення Бруно Шульца до рідного міста, „можна було б сказати, „повернувся” до рідного міста, але ні, все ще саме повертається, адже й нині лунають голоси, що не потрібний він нам, адже не українець, говорить дехто й про те, що так само не потрібна мультикультурність тощо, тож і виходить так, що не так уже добре знають країни про творчість письменника та художника, що давно став своєрідною візитівкою рідного міста”. Цит. за: М. Порецький, *Завдяки «Духу і Літері» в Дрогобицькій синагозі експонують репродукції графіки Шульца*, [в:] *Майдан. Дрогобицька інтернет-газета*. 20.03.2023. Див.: <http://surl.li/klcj> [доступ: 17.12.2023].

До національно-культурної візитівки митця додають і німецький складник завдяки твердженням окремих шульцознавців про приналежність Бруно Шульца до **німецької**, польської, єврейської та української культурних традицій (А. Павлишин³²), дотичність і певне польсько-**німецьке** перегукування відповідних культур, релігій, світоглядів у літературному почерку Бруно Шульца (А. Капралова³³), завдяки втіленню ідеї про перетворення вілли Б'янки на центр вивчення і збереження єврейського, українського, польського й навіть **німецького** минулого³⁴ тощо. Вважаємо, що «німецький компонент» шульцівського дискурсу є достатньо потужним і значущим. Бруно Шульц активно займався самоосвітою, зокрема читав праці німецького філософа А. Шопенгауера; німецького філософа, психолога і класичного філолога Ф. Ніцше; австрійського психолога й невролога З. Фрейда; швейцарського психоаналітика, психолога, філософа культури К. Юнга; цікавився поезією Й. Гете тощо. Усе це пізніше знайшло відбиття в текстовій творчості Бруно Шульца.

Одним із перших у Європі був саме німецькомовний переклад творів Бруно Шульца: у 1959 р. з'явився переклад «Мертвого сезону» французькою мовою А. Коско, у 1961 р. майже водночас вийшли друком ще три видання прози Бруно Шульца – у Франції «*Traité des Mannequins*» в перекладах С. Арле, А. Каско, Є. Лісовського й Ж. Сідра; у Західній Німеччині «*Die Zimtläden*» у перекладі Й. Гана; в Югославії «*Prodarnice cimetove boje*» в перекладі С. Суботіна. А після дуже вдалого перекладу оповідань Бруно Шульца німецькою Дорін Дауме, за спостереженням І. Малковича, у Німеччині розпочалася справжня *бруношульцоманія*³⁵. І „казкову кімнату” – фрески Бруно Шульца із зображеннями персонажів з німецьких казок: принцеси, лицаря на коні, гномиків, карети з візником тощо, якими митець за наказом Фелікса Ландау під час німецької окупації прикрасив стіни

32 Цит. за: Ю. Мартинович, *День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію*, [в:] *Еспресо*. 12 липня 2021 року. Див.: <http://surl.li/hbogn> [доступ: 17.12.2023].

33 А. Капралова, *Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича*, [в:] *Plomin. Club*. 12.07.2021. Див.: <http://surl.li/kajhz> [доступ: 17.12.2023].

34 *The Time: Кому належить Бруно Шульц?*, [в:] *Кореспондент.net*. 10 липня 2001. Див.: <http://surl.li/kjjuh> [доступ: 17.12.2023].

35 О. Веснянка, *Бруношульцманія*, [в:] *Сайт DW*. 06.12.2012. Див.: <http://surl.li/knqnz> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

дитячої кімнати на „віллі гестапівця” у Дрогобичі – вважали втраченими, доки їх у лютому 2002 р. в одному із приватних помешкань Дрогобича під нашаруванням фарби на кухні колишньої дрогобицької кам’яниці Ландау на вулиці Тарнавського не знайшли німецькі кінодокументалісти на чолі з Беньяміном Гайсслером³⁶.

4. „Понаднаціональна”³⁷ позиція. Космополітичний митець (якщо під космополітизмом розуміти, услід за Ю. Андруховичем, здатність людини як рідне сприймати чуже, тобто відкритість³⁸), класик європейської культури; постать світового рівня; митець світового рівня; письменник світової слави з Дрогобича, який писав польською мовою, тобто унікальний взірць єдності культурних надбань усього світу (Ю. Андрухович³⁹, А. Павлишин⁴⁰, Є. Нестерович⁴¹ та ін.). Дослідники й пошанувальники текстової та образотворчої спадщини митця вочевидь зважають на те, що Бруно Шульц збагатив насамперед як єврейську, польську й українську культури, так і багато інших, саме це дає їм усі підстави вважати його митцем світового рівня. За твердженням дослідників-шульцознавців, ім’я Бруно Шульца посідає почесне місце у двадцятці найвідоміших майстрів світової прози минулого сторіччя, зокрема поруч із Францом Кафкою й Марселем Прустом⁴². Художні твори Шульца перекладені всіма європейськими мовами, також японською, китайською, корейською тощо. Сьогодні творчість Шульца захоплює біографів і дослідників багатьох країн світу, вона є предметом дослідження

³⁶ Ідеться про Шульцгейт. Д. Каневський, *Інтерв’ю з гамбурзьким документалістом Беньяміном Гайсслером*, [в:] *Сайт DW*. 17.07.2017. Див.: <http://surl.li/iyvxv> [доступ: 17.12.2023].

³⁷ Визначення Ю. Андруховича. Цит. за: Р. Малиновський, *Юрій Андрухович про Бруно Шульца: „Його понаднаціональність завжди буде випробовуватися політичною кон’юнктурою”*, [в:] *Korydor*. 6 березня 2019. Див.: <http://surl.li/jpngk> [доступ: 17.12.2023].

³⁸ Цит. за: Л. Гольберг, *Юрій Андрухович: „Космополітизм – це здатність людини сприймати чуже як рідне. Тобто це відкритість”*, [в:] *Майдан. Дрогобицька інтернет-газета*. 12.12.2011. Див.: <http://surl.li/kmvja> [доступ: 17.12.2023].

³⁹ Там само.

⁴⁰ Цит. за: Ю. Мартинович, *День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію*, [в:] *Еспресо*. 12 липня 2021 року. Див.: <http://surl.li/hbogn> [доступ: 17.12.2023].

⁴¹ Є. Нестерович, *Півміста чи півтора: чи зможе Бруно Шульц стати міським брендом Дрогобича*, [в:] *Українська правда*. 16 червня 2016 р. Див.: <http://surl.li/jpxrt> [доступ: 17.12.2023].

⁴² *Він увічнив й уславив рідне місто: 131-і роковини від дня народження Бруно Шульца*, [в:] *Майдан. Дрогобицька інтернет-газета*. 12.07.2023. Див.: <http://surl.li/klblw> [доступ: 17.12.2023].

літературознавчих, мовознавчих, історичних студій, герменевтики, феноменології, компаративістики, філософії, психології тощо. Нині вона надихає митців на створення різноманітних творів: це і фільми, і мультфільми, і проза, і поезія тощо. Між іншим, ми впевнені, що чим більше різних країн дискутує про те, кому належить Бруно Шульц, тим більше митець „зшиває собою” культури таких країн. На жаль, унікальний художній світогляд автора поки що ще не знайшов ані послідовників, ані наслідувачів.

5. „Оптимістичний” підхід (комплексний). Національний митець з польською (єврейською, українською, німецькою тощо) домінантою (домінантами) залежно від основного критерію (основних критеріїв), яким(и) послуговуються при визначенні національної ідентичності, а саме: де народився – з українською домінантою; за походженням – з єврейською; якою мовою писав – з польською (чи польсько-німецькою) тощо + митець світового рівня, як-от: польський письменник і живописець єврейського походження зі світовою славою (В. Чопік⁴³). Н. Філевич, О. Бомко та ін. вважають, зокрема, очевидною приналежність творчості митця до **трьох культур**, акцентуючи при цьому на одночасному залученні шульцівської спадщини до контексту **культури світової**⁴⁴. Сайт видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га» презентує книги письменника **світової** слави з Дрогобича Бруно Шульца, який писав **польською** мовою⁴⁵.

6. „Індивідуально-авторські” вирішення проблеми національної приналежності Бруно Шульца: галицько-єврейський письменник (галицький = польськомовний) (Ю. Андрухович⁴⁶); європейський, оскільки Бруно Шульц, як стверджує В. Меньок, є свідченням європейськості України⁴⁷;

⁴³ В. Чопік, *Місто і люди. Бруно Шульц*, [в:] *Fortuna*. 10.06.2021. Див.: <http://surl.li/jpkhi> [доступ: 17.12.2023].

⁴⁴ Н. Філевич, *Бруно Шульц. Життя після життя*, [в:] *Zbrucz*. Див.: <http://surl.li/jodgo>; О. Бомко, *Бруно Шульц: трагічна історія життя письменника зі Львівщини*, [в:] *Я культурний*. 5 серпня 2023. Див.: <http://surl.li/jpkxp> [доступ: 17.12.2023].

⁴⁵ *Бруно Шульц*, [в:] *Сайт видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га»*. Див.: <http://surl.li/jodcl> [доступ: 17.12.2023].

⁴⁶ Див.: Р. Малиновський, *Юрій Андрухович про Бруно Шульца: „Його понаднаціональність завжди буде випробовуватися політичною кон'юнктурою”*, [в:] *Korydor*. 6 березня 2019. Див.: <http://surl.li/jpngk> [доступ: 17.12.2023].

⁴⁷ Л. Гольберг, *Віра Меньок: „Шульц – свідчення європейськості України”*, [в:] *Zbrucz*. 26.05.2014. Див.: <http://surl.li/khjad> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

польськомовний дрогобицький єврей, письменник світової слави (Є. Нестерович⁴⁸) тощо.

7. Велике значення має самовизначення митця. Бруно Шульц, за свідченнями науковців, синтезуючи польську і єврейську ідентичності – „польськомовні твори Б. Шульца опиняються між двома культурами”⁴⁹, репрезентував себе поляком і вважав польським письменником⁵⁰. Окремі дослідники, зокрема Б. Гайсслер, стверджують, що „Шульц відносив себе відразу до кількох націй. Він міг би відіграти важливу роль у справі об’єднання трьох народів”⁵¹.

8. Цікавою є позиція „замовчування”, коли візитівка митця містить лише інформацію про професійну ідентифікацію митця: видатний письменник, художник, мислитель, філософ, учитель⁵² тощо. Про національну визначеність Бруно Шульца може йтися вже в самому наративі тієї чи тієї розвідки залежно від предмета дослідження.

9. Окрема група дослідників представляє Шульца-галичанина чи Шульца-дрогобичанина, оприлюднюючи тим самим українсько-шульцівську чи галицько-шульцівську відповідь на основне питання пропонованої розвідки: видатний галичанин, галицький письменник, дрогобицький вигадник, дрогобицький маестро, великий дрогобичанин, дрогобицький геній, геніальний дрогобичанин, дрогобицький мрійник (А. Павлишин⁵³, Є. Свенх⁵⁴ та ін.).

⁴⁸ Є. Нестерович, *Півміста чи півтора: чи зможе Бруно Шульц стати міським брендом Дрогобича*, [в:] *Українська правда*. 16 червня 2016 р. Див.: <http://surl.li/jpxrt> [доступ: 17.12.2023].

⁴⁹ Р. Голик, *Anima galiciana i / чи fata morgana: реальна й віртуальна Галичина в літературі та ментальності*, [в:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 56.

⁵⁰ Н. Філевич, *Бруно Шульц. Життя після життя*, [в:] *Zbruc. 11.01.2021*. Див.: <http://surl.li/jodgo> [доступ: 17.12.2023].

⁵¹ *The Time: Кому належить Бруно Шульц?*, [в:] *Кореспондент.net*. 10 липня 2001. Див.: <http://surl.li/kjjuh> [доступ: 17.12.2023].

⁵² М. Кітовська-Лисяк, *Бруно Шульц*, [в:] *Culture.pl. Персоналії*. Див.: <http://surl.li/kmtez> [доступ: 17.12.2023].

⁵³ А. Павлишин, *„Нам і далі загрожує вічність”*, [в:] Київ: Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. 352 с.

⁵⁴ Є. Свенх, *Шульц – галицький письменник*, [в:] *Бруно Шульц і культура Пограниччя: матер. двох перших едіцій Міжнар. Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / [наук. ред. В. Меньок]; Польський ін-т у Києві, Полон. наук.-інформ. центр ім. І. Менька, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2007. С. 142–145.*

10. Не можна не згадати образні висловлювання щодо місця Бруно Шульца на національній картографії: „Шульц є квінтесенцією культурного досвіду Центрально-Східної Європи першої третини ХХ століття”⁵⁵; „Бруно Шульц – маг і чарівник польської літератури... Письменник українсько-польсько-єврейського пограниччя... Польсько-українсько-єврейський майстер незужитого часу”⁵⁶; „Творчість Шульца, видатного польського письменника, художника і мислителя, лише зараз починає усвідомлюватися у масштабі, який відповідає його внеску у польську та світову культури ХХ ст.”⁵⁷; геній кількох народів⁵⁸; Бруно Шульц – пагін, привитий до могутнього стовбура української культури⁵⁹ тощо. Наостанок наведемо дуже слушні слова того ж Б. Гайсслера про те, що різностороння творча спадщина Бруно Шульца – це „універсальна спадщина. Його творчість засвідчує, що насправді ми всі у світі не розрізнені, а взаємопов’язані різними ниточками. ... Бруно Шульц і дотепер залишається абсолютно актуальним”⁶⁰.

Унаочнюємо позицію авторки щодо проблеми окресленої розвідки і шляхів її розв’язання. Проблема можна вирішити, по-перше, лише спираючись на комплекс критеріїв, враховуючи різновекторні аспекти; по-друге, об’єктивно вирішити її допомагає феномен галицького пограниччя, зокрема галицького літературного пограниччя, з його багатонаціональністю й мультикультурністю, представником якого вважають Бруно Шульца всі, без винятків, зацікавлені у вирішенні цього питання. По-третє, національний мистецький складник візитівки Бруно Шульца, оперуючи сучасними термінологічними реаліями, потрібно формулювати (будувати, презентувати) завдяки включенню, а не виключенню: краще, якщо Шульц

⁵⁵ А. Павлишин, *Бруно Шульц*, [в:] Харків: Фоліо, 2021. 123 с.: іл. (Знамениті українці).

⁵⁶ Д. Дроздовський, *Цинамонова клепсидра Бруно Шульца*, [в:] *Друг читача*. 10.02.2011. Див.: <http://surl.li/jwdre> [доступ: 17.12.2023].

⁵⁷ *Бруно Шульц. Біографія*, [в:] *Сайт УкрЛіб (сторінка «Зарубіжна література»)*. Див.: <http://surl.li/josxb> [доступ: 17.12.2023].

⁵⁸ О. Шиманський, *Немає пророка...*, [в:] *Україна молода*. 08.08.2012. Див.: <http://surl.li/kmygv> [доступ: 17.12.2023].

⁵⁹ Г. Чоп, *Бруно Шульц – пагін, привитий до могутнього стовбура української культури*, [в:] *Новий Погляд*. 24.06.11. Див.: <http://surl.li/kmхkn> [доступ: 17.12.2023].

⁶⁰ Д. Каневський, *Інтерв’ю з гамбурзьким документалістом Беньяміном Гайсслером*, [в:] *Сайт DW*. 17.07.2017. Див.: <http://surl.li/iyvxx> [доступ: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

належатиме світовій культурі, світовому культурно-мистецькому просторові з певною національною конкретизацією в тій чи тій розвідці шульцівського спрямування залежно від предмета, об'єкта, мети й завдань автора дослідницького нарративу. У широкому розумінні Бруно Шульц, без жодних сумнівів, належить до канону світового мистецтва, у вузькому сенсі – це польськомовний митець єврейського походження з Галичини.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Питання „Чиїм насправді є Бруно Шульц?” належить до таких, які власне не мають і не можуть мати єдиної „правильної” відповіді. Відповідей може бути відразу кілька, залежно від того, хто, де, перед ким і з якою метою це питання ставить чи відповідає. Бруно Шульц за місцем народження і проживання є українським митцем, як представник нації, за походженням – єврейським, за мовою написання творів – польським і певною мірою німецькомовним, за місцем у світовій і європейській культурі та впливом творчої спадщини на розвиток світового і європейського культурно-мистецького простору – європейським митцем світового рівня. Але нам, українцям, пощастило успадкувати „малу батьківщину Шульца. Вона є частиною України, тому на нас лягає серйозна відповідальність за Шульца і його спадщину”, – слушно зауважує Ю. Андрухович⁶¹. Саме ґрунтовному дослідженню проблеми українськості Бруно Шульца й питання щодо взаємовпливів і взаємовідносин *Бруно Шульц* ↔ *Україна* буде присвячено ще одну наукову розвідку авторки цієї публікації.

Bibliografia

- Andrukhovych Yu., Malynovskyi R., *Paralelnokulturnist*, „Chasopys”, № 8, [online:] <http://surl.li/jkdec> [dostup: 19.05.2022].
- Bomko O., *Bruno Shults: trahichna istoriia zhyttia pysmennyka zi Lvivshchyny*, [online:] <http://surl.li/jpkxp> [dostup: 5.08.2023].
- Bruno Shults (1892–1942): bibliografichni pokazhchyk*, Drohobych 2018.
- Bruno Shults. Biohrafia*, „Sait UkrLib (storinka «Zarubizhna literatura»)”, [online:] <http://surl.li/jocxb> [dostup: 17.12.2023].

⁶¹ Цит. за: Н. Ткачик, *Юрій Андрухович: Я б тримався від Шульца подаль, [в:] Нова Польща*. 21 травня 2021. Див.: <http://surl.li/izeqs> [доступ: 17.12.2023].

- Bruno Shults. 2022 rik u Polshchi oholosyly rokom Bruno Shultsa*, „Sait kultury chytannia i mystetstva knyhowydannia «Chytomo»”, [online:] <http://surl.li/jpnop> [dostup: 17.12.2023].
- Bruno Shults*, „Sait vydavnytstva «A-ba-ba-ha-la-ma-ha»”, [online:] <http://surl.li/jodcl> [dostup: 17.12.2023].
- Bruno Shults – znanyi i neznanyi*, „Sait Naukovoho tsentru ludaiky ta Yevreiskoho mystetstva”, [online:] <http://surl.li/hgqlo> [dostup: 17.12.2023].
- Chop H., *Bruno Shults – pahin, pryvyty do mohutnoho stovbura ukrainskoi kultury*, „Novyi Pohliad” 24.06.2011, [online:] <http://surl.li/kmxkn> [dostup: 17.12.2023].
- Chopik V., *Misto i liudy. Bruno Shults. Fortuna*, [online:] <http://surl.li/jpkhi> [dostup: 10.06.2021].
- Drozdosvskyi D., *Tsynamonova klepsydra Bruno Shultsa*, „Druh chytacha”, [online:] <http://surl.li/jwdre> [dostup: 10.02.2011].
- Ficowski J., *Regiony wielkiej herezji*, Sejny 2002.
- Filevych N., *Bruno Shults. Zhyttia pislia zhyttia*, „Zbrucz”, [online:] <http://surl.li/jodgo> [dostup: 11.01.2021].
- Golberg L., *Vira Menok: «Shults – svidchennia yevropeiskosti Ukrainy»*, „Zbrucz”, [online:] <http://surl.li/khjad> [dostup: 26.05.2014].
- Golberg L., *Yurii Andrukhovych: „Kosmopolityzm – tse zdatnist liudyny sprymaty chuzhe yak ridne. Tobto tse vidkrytist”*, „Maidan. Drohobytska internet-hazeta”, [online:] <http://surl.li/kmvja> [dostup: 12.12.2011].
- Haladzhun M., *Drohobytskyi Bruno Shults*, „We love ua”, [online:] <http://surl.li/jrwqc> [dostup: 17.12.2023].
- Hladka K., *Skalichenyi mif Bruno Shultsa*, „Zbrucz”, [online:] <http://surl.li/jrrhj> [dostup: 7.12.2020].
- Jarzębski J., *Schulz*, Wrocław 1999.
- Kanevskyi D., *Interv’iu z hamburzkym dokumentalistom Beniaminom Gaisslerom*, „Sait DW”, [online:] <http://surl.li/iyv xv> [dostup: 17.07.2017].
- Kapralova A., *Bruno Shults: litopysets mistychnoho Drohobycha*, „Plomin. Club”, [online:] <http://surl.li/kajhz> [dostup: 12.07.2021].
- Kitovska-Lysiak M., *Bruno Shults*, „Culture.pl”, [online:] <http://surl.li/kmtez> [dostup: 17.12.2023].
- Kolodiichyk I., *Ukrainskyi Bruno*, „Ukrainskyi tyzhden”, [online:] <http://surl.li/jpnej> [dostup: 11.06.2010].
- Kurpil S., „Ukraina mala b hordytysia spadshchynoiu Bruno Shultsa, yakyi zhyv i tvoryv na ukrainskii zemli”, „Vysokyi zamok” 23–25.03.2012.
- [Lektsiia Natalii Filevych], *Bruno Shults (Schulz, Bruno) pysmennyk svitovoi slavy z Drohobycha*, [online:] <http://surl.li/jrnmo> [dostup: 17.12.2023].

Natalia Matorina, *Мистецько-національна ідентифікація Бруно Шульца*

Malynovskiy R., *Yurii Andrukhovych pro Bruno Shultsa: „Ioho ponadnatsionalnist zavzhdy bude vyprovovuvatysia politychnoiu kon'iunkturoiu”*, „Korydor” 06.03.2019, [online:] <http://surl.li/jpngk> [dostęp: 17.12.2023].

Martynovych Yu., *Den narodzhennia Bruno Shultsa. Henii z Drohobycha, yakyi mih by otrymaty po viini Nobelivsku premiiu*, „Espreso” 12.07.2021, [online:] <http://surl.li/hbogm> [dostęp: 17.12.2023].

Nakhlik Ye., *Bruno Shults – nezvychainyi i vpiznavanyi*, „Zbrucz”, [online:] <http://surl.li/jrudq> [dostęp: 14.07.2022].

Nesterovych Ye., *Pivmista chy pivtora: chy zmozhe Bruno Shults staty miskym brendom Drohobycha*, „Ukrainska pravda” 16.06.2016, [online:] <http://surl.li/jpxpt> [dostęp: 14.07.2022].

Panas W., *Księga blasku. Traktat o kabale Brunona Schulza*, Lublin 1997. [parol: Bruno Shults], [online:] <http://surl.li/hgkxz> [dostęp: 17.12.2023].

Pavlyshyn A., *Bruno Shults / khudozh.-oformliuvach O. A. Huhalova-Mieshkova*, Kharkiv 2021.

Pavlyshyn A., „*Nam i dali zahrozhuie vichnist*”, Wyd. 2-he, Kyiv 2021.

Pelenska O., *Bruno Shults i Frants Kafka: daleki svity poruch*, „Radio Svoboda” 20.07.2012, [online:] <http://surl.li/jnzig> [dostęp: 17.12.2023].

Popiel M., *Świat artysty. Modernistyczne estetyki tworzenia*, Kraków 2018.

Poretskyi M., *Zavdiaky «Dukhu i Literi» v Drohobyskii synahozii eksponuiut reproduktsii hrafiiky Shultsa*, „Maidan. Drohobyska internet-hazeta”, [online:] <http://surl.li/klcij> [dostęp: 20.03.2023].

Portnykov V., *Cherven, Shults*, „Dzerkalo tyzhnia” 22.06.2001, [online:] <http://surl.li/jrqdv> [dostęp: 17.12.2023].

Prokhasko Yu., *Pid verkhnimy verstvamy*, „Ukrainskyi zriz” 16.02.2023, [online:] <http://surl.li/jrvja> [dostęp: 17.12.2023].

125 rokiv vid dnia narodzhennia Bruno Shultsa, „Polskyi instytut u Kyievi. Novyny” 12.07.2017, [online:] <http://surl.li/jrpqb> [dostęp: 17.12.2023].

Rudiachenko O., *Bruno Shults. Sharmannyk iz tsynamonovoho mista*, „Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy”, [online:] <http://surl.li/ivufw> [dostęp: 17.12.2023].

Shults Bruno, [w:] *Elektronna yevreiska entsyklopediia*, [online:] <http://surl.li/jzpee> [dostęp: 17.12.2023].

Shymanskyi O., *Nemaie proroka...*, „Ukraina moloda” 08.08.2012, [online:] <http://surl.li/kmygv> [dostęp: 17.12.2023].

Sikorski L.K., *Bruno Schulz na tle literatury polsko-żydowskiej*, „Kresy” 2006, nr 68.

Sitkiewicz P., *Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939*, Gdańsk 2018.

- Słownik schulzowski*, oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, S. Rosiek, Gdańsk 2003.
- Słownik schulzowski*, oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, S. Rosiek, wyd. 2, Gdańsk 2006.
- Sukhomlynov O., *Myttsi polsko-ukrainskoho pohranychchia. Halereia portretiv*, „Kyivski polonistychni studii” 2009, T. XV.
- Sulikowski A., *Twórczość Brunona Schulza w krytyce i badaniach literackich (1934–1976)*, „Pamiętnik Literacki” 1978, № 2.
- Svienkh Ye., *Shults – halytskyi pysmennyk. Bruno Shults i kultura Pohranychchia: mater. dvokh pershykh edytsii Mizhnar. Festyvaliu Bruno Shultsa v Drohobychi*, Drohobych 2007.
- The Time: Komu nalezhyt Bruno Shults? [za materialamy statti Endriu Meiera]*, „Korespondent.net” 10.07.2001, [online:] <http://surl.li/kjjuh> [dostęp: 17.12.2023].
- Tkachyk N., *Yurii Andrukhovych: Ya b trymavsia vid Shultsa podali*, „Nova Polshcha” 21.05.2021, [online:] <http://surl.li/izeqs> [dostęp: 17.12.2023].
- U Drohobychi vidznachyly 80-ti rokovyny smerti Bruno Shultsa*, „Sait Polskie Radio. Ukrainska sluzhba Novyny”, [online:] <http://surl.li/jpxps> [dostęp: 20.11.2022].
- Vesnianka O., *Brunoshultsomania*, „Sait DW”, [online:] <http://surl.li/knqnz> [dostęp: 6.12.2012].
- Vin uvichnyv y uslavyv ridne misto: 131-i rokovyny vid dnia narodzhennia Bruno Shultsa*, „Maidan. Drohobytska internet-hazeta”, [online:] <http://surl.li/klblw> [dostęp: 12.07.2023].
- Vozniak T., *Bruno Shults. Povernennia: esei, pereklady*, Lviv 2012.

